

Avrupa'da aydınlanma, kent nüfusunun hızla arttığı bir döneme karşılık gelir.

Kentte yerleşik olanların yani burjuvaların malları, mülkleri, eğitimleri, bir düzeni ve bu düzen içinde konumları vardı. Yeni gelenler, geldiklerinde kendilerini bu düzenin dışında buluyordu, hiçbir şeyleri olmadığı gibi varolan düzende de yerleri yoktu. Yeni gelenlerin gelmeyi devam ettirmesi, kentteki bu tekinsiz yaşamın yeğlendiğine, kentte kötü de olsa yaşamı idame ettirme olanağının ve sınıf atlama olasılığının bulunduğuna işaret ediyordu.

Kent nüfusunun durmaksızın artması, sürekli değişime neden olur. Bugünkü durumu çözümleyip anlayana kadar, zaman geçer, çözümlene de sonucu da bir işe yaramaz. Herhangi bir anda sanki o an hep sürecekmış gibi bir düzen bulma nfile çabası aşıldığında düzen, değişimde aranır olur.

Yeni gelenlerin kentte düzenli olarak buldukları tek şey, düzenli alışveriş ortamı olan piyasadır. Piyasadan gereksinimlerini elde edebilirler ama önce bir şey sunmaları gerekir; sunabilecekleri yegane şey de çalışma güçleri, emekleridir. Yeni gelenler kentlerde burjuvaların yanında giderek artan bir kitleyi, çalışan sınıfı oluştururlar.

Piyasada gerek üretilecek ürünün, gerek üretim için çalışmanın nasıl olacağına önceden tasarlanmış olması gerekir. Tasarımın önceliği koşulu, zamanlar arası değerlendirme yapmaya olanak vererek zamanın akışının, değişimin düzenli görülmesini sağlar.

Tasarımın önceliğinin gerekliliği, kent, piyasa, üretim koşulları ve ürünlerin yararı konusunda -kendileri ile ilgili olduğu kadarıyla- çalışanların bilinçli çalışan ve tüketici olmasını güdüler. Aydınlanma, tarihsel gelişimin insanları böyle bir aşamaya sürüklediği dönemlerde ve yerlerde belirdi.

Nedir aydınlanma? Felsefi, tarihsel, toplumsal bir çok açıklaması vardır. Burada konuya somut olarak yaklaşıp bir süreç olarak aydınlanmanın ne ürettiğini dile getireyim. Aydınlanmadan önce okur-yazar oranı yüzde beşti, bilemedin yüzde on. Evet, bölgeden bölgeye değişiklik arz ederdi ama bu oranlardan çok yukarı çıktığı olmazdı. Aydınlanma

sonrası nüfusun neredeyse tümü okur-yazar oldu. Neredeyse herkes, doğayı, kendini ve toplumu anlamak için gerekli düşünsel öge ve araçlara sahip oldu.

Aydınlanmada öne çıkan aktörler oldu ama aydınlanma o aktörler istedi diye gerçekleşmedi, tarihsel gelişimin sonucu olarak belirdi. Çalışanların bilinçlenmesi, sınıf bilincinin gelişimine de yol açtı. Sosyalistliğin, aydınlanmayı tamamladığı görüşünde olanlar vardır; en azından sosyalistliğin aydınlanmayı izlediği, köklerinin aydınlanmada olduğu ve aydınlanmayı bağrında taşıdığı, rahatlıkla söylenebilir. Sosyalistliğin köklerini içinde taşımayan gelişmeler, biçimsel olarak ne kadar benzeseler de aydınlanma olabilir mi?

Türkiye’de Cumhuriyet’ten önce aydınlanmacı gelişmelerin olduğu görüşü, biçimsel olarak aydınlanmaya yaklaşmanın sonucudur. Aydınlanma ve onun ardından sosyalistlik, tarihsel olarak ortaya çıktı, çok sert sınıfsal çıkar çatışmalarının sonucu olan toplumsal dönüşümlerle dengelene dengelene günümüze kadar etkisini sürdürdü. Aydınlanma bir süreç olarak yaşandı; sosyalistlik toplumsal gelişimin öznel bir etmeni olarak sermayecilik sürdükçe varlığını sürdürecektir. Bu bağlamda Cumhuriyet’ten önce aydınlanmanın yakınından bile geçilmedi.

Nasıl ki Avrupa’daki aydınlanmanın tarihsel kökleri varsa Cumhuriyet’le beliren Türk aydınlanmasının da tarihsel kökleri vardır ama Cumhuriyet bir çok bakımdan olduğu gibi bu bakımdan da tam bir başlangıç anı olarak alınabilecek kadar boşluğun bulunduğu bir dönemde kuruldu.

Cumhuriyet kurulduğunda nüfusun ancak dörtte biri kadarı kentlerdeydi. Üstelik, daha ekime uygun geniş alanlar boş duruyordu. Bu koşullarda, insanları kente göçe zorlayacak koşullar bulunmuyordu. Türk aydınlanması, tarihsel gelişimin zorunlu sonucu olarak ortaya çıkmadı. Dünyanın gelmiş olduğu aşamayla Türkiye’deki koşulların arasındaki farkı kapatmak için diğer ülkelerdeki gelişmelere bakarak Cumhuriyet’in kurucu kadrosu tarafından geliştirilmeye çalışıldı.

Rusya, sonraları Çin ve daha yakın bir zamanda Küba, daha aydınlanmanın bile koşulları

oluşmamışken sosyalist bir atılımla aydınlanma açığını kapattılar. Rusya ve Çin'deki sonraki gelişmeler, sosyalistliğin gerilemesine karşılık gelse de bugün çağımızın koşullarında gerekli toplumsal olgunluğa ulaştıkları görülüyor. Küba'da ise sosyalistlik, çağın koşullarına uygun biçimde etkililiğini ve gelişimini sürdürüyor. Yani koşullar oluşmadan da bir şeyler yapılabiliyor, eksik koşullar tamamlanıyor.

Aydınlanmayı toplumsal bir gereklilik olmadığı halde gerçekleştirmek mümkün mü? Elbette mümkündür. Böyle bir aydınlanmadan beklenen sonuç alınabilir mi? İşte bu konu sorundur. Öncelikle tarihsel bir zorunluluk olarak ortaya çıkan aydınlanmaya biçim olarak değil, öz olarak uygun olmalıdır; ülkedeki ve dünyadaki o zamanın koşullarına uygun olmalıdır; bir de gelişiminin sonraki aşamalarında ve sonucunda ortaya çıkacak olan gelecekteki koşullara uygun olmalıdır. Türkiye'de bir şey eksik ki hep kırılmalar, köklü geri dönüşler yaşandı.

Aydınlanma içinden sosyalistliği çıkarmalı ve çalışan sınıfın oluşumunu sağlamalıyken Türk aydınlanmasında bu eksik kaldı. Bu eksiklik, aydınlanmanın hem özüyle hem de gelişim aşamasındaki koşullarla ilgilidir. Dünyadaki aydınlanmadan yüzyıllar sonra Türkiye bugün bile aydınlanma sürecinin ilk aşamasındaki sorunlarla karşılaşılıyorsa bu eksiklik öyle az buçuk bir şey değildir.

Dünyada gerek millilik diye tanımlanmış donmuş ideallere dayalı milliyetçilik, gerek dinin siyasal bir araca dönüştürülmesi, sosyalistliğin etkin olmaya başlamasından sonra burjuvaların bunu dengelemek için geliştirdikleri çalışanları siyasal olarak parçalama araçlarıdır. Denge kaçtığında iki dünya savaşına varan sonuçlar ortaya çıkar. Türk aydınlanmasında sosyalistlik varlık göstermesine izin verilmeden doğrudan imha edildiği gibi burjuva aşırı cılıklar, normal siyasal öğelermiş gibi sosyalistliği ikame olarak örgütlendi.

Sosyalistliğin imha edilmesi aydınlanmanın önünün kesilmesidir. Türkiye'deki aydınlanma girişimi -ki nüfusun büyük bir bölümü kentli olduğuna, okur-yazar olduğuna göre çoktan tamamlanmış olması gerekirdi- Cumhuriyet'in kuruluşu gibi devasa ve kanımca harikulade

bir dönüşümü sağladı ama çağımızda her bakımdan gelişimin zorunlu koşulu olan demokrasinin oluşumunun yolunu kapadı.

Ülkemin Kaçan Gönenci

Yayınevi sayfası: <https://www.yazilama.com/kitap/ulkemin-kacan-gonenci/>

Facebook: <https://www.facebook.com/ulkeminkacangonenci>

twitter: <https://twitter.com/hashtag/ÜlkeminKaçanGönenci>